

KATONA JÓZSEF
B Á N K B Á N

Eredeti szöveg
és mai magyar prózai fordítás

Párhuzamos kiadás

Az eredeti szöveget gondozta,
a mai magyar prózai fordítást
és a jegyzeteket készítette
NÁDASDY ÁDÁM

Szakmailag lektorálta
és az utószót írta
MARGÓCSY ISTVÁN

A fordító a Műfordítók Egyesületének tagja

Mint száműzött, ki vándorol
A sűrű éjen át,
S vad fürgetegben nem lelé
Vezérlő csillagát...

Nádasdy Kálmán

HARMADIK JELENET

TIBORC (*bizodalom s félelem közt besompolyog*)

Bánk bán, nagyúr! Jó reggelt.

BÁNK

Útonálló!

TIBORC

Igazán? Lehet meglátni képepen?

BÁNK

Minek is becsület emberek között!

TIBORC

Való igaz; megöszült a fejem.

BÁNK

Miért?

TIBORC

Időm eljárt, jaj s panasz közt.

BÁNK

Azért teremtettem –

TIBORC

Köszönöm. Ma már

nem háborogsz úgy, mint az éjtszaka.

BÁNK

Munkálkodó légy, nem panaszkodó –

TIBORC

Ó, istenem! tekintenél csak egyszer

házamba – élve látnád a panaszt

előtted. Mért valék becsületes!

Holott gazember lévén, mostan is

tied lehetnék.

BÁNK

Mely boldogtalan

az, akinek bármely bilincsei

boldogtalan módon oldóznak el!

III/3. JELENET

Tiborc némileg bizakodva, némileg félve besompolyog.

TIBORC

Bánk bán, kegyes nádor! Jó reggelt.

BÁNK

Útonálló!¹

TIBORC

Igazán? Meglátszik az arcomon?

BÁNK

Minek is van becsület az emberek között?

TIBORC

Való igaz, megöszült a fejem.

BÁNK

Miért?

TIBORC

Megöregedtem jaj és panasz között.

BÁNK

Engem azért teremtettek –

TIBORC

Köszönöm. Ma már nem háborogsz úgy, mint az éjtszaka.

BÁNK

Munkálkodó légy, nem panaszkodó!

TIBORC

Ó, istenem! Tekintenél csak egyszer be a házamba – az

eleven panaszt látnád magad előtt. Miért voltam becsü-

letes?! Holott ha gazember lettem volna, még mindig té-

ged szolgálhatnák.²

BÁNK

Milyen boldogtalan az, akinek a bilincsei – bármilyen bi-

lincsek – boldogtalan módon oldódnak el!

1. Van olyan értelmezés, miszerint ezt Bánk nem Tiborcra mondja (akit eleinte észre sem vesz), hanem Ottóra, vagy akár saját magára.

2. Bánk azért szabadította fel a jobbágyorsból Tiborcot, mert bátor volt és becsületes. Ha jobbágy maradt volna, akkor Bánk továbbra is gondoskodna róla.

TIBORC

Ó, mint örültem, hogy *szabad levék!*

BÁNK

Mikép örültem én *bilincseimnek!*

TIBORC

Hiszen való, hogy jó is az: de már mióta a merániak –

BÁNK

Hah! – ó!

TIBORC

Sok pénzre van szükségek: és mivel mi annyit adni nem tudunk, tehát sovány nyakunkra izmaelitákat ültettek – ez már égbe kiált.

BÁNK

Piha!

TIBORC

Míg tűrhetém, tűrtem becsületessen: most már gazember is lennék, de késő –! Ősz fő, kiszáradt kar: hová megyek?

BÁNK

Haramia – nincs itt más kigázolás.¹

TIBORC

Ma éjszakán először kezdtem el próbálni azt a mesterséget; ó, hiszen beteg feleségem és öt éhes porontyaimnál szívem majd kiugrott. De látja Isten, hogy nem értem azt. Lenn a királyi ház előtt soká ólálkodék. Vígan valának abban. És sokszor azt vettem csak észre, hogy nyelvem kiöltém, mintha azt akarnám felnyalni, amit ott fenn ellocsoltak.

1. *Kigázolás*: kiút, megoldás.

TIBORC

Ó, hogy örültem, amikor szabad lettem!

BÁNK

Mennyire örültem én a bilincseimnek!¹

TIBORC

Hiszen tény, hogy jó a szabadság; de már mióta a merániak –

BÁNK

Az ám!

TIBORC

Sok pénzre van szükségük és mivel mi annyit adni nem tudunk, sovány nyakunkra izmaelitákat² ültettek – ez már égbekiáltó bűn.

BÁNK

Förtelmes!

TIBORC

Amíg tudtam, tűrtem becsületesen; most már beállnék gazembernek, de késő! Ősz fejfel, elfonnyadt karral hová menjek?

BÁNK

Bűnözőnek kell lenni, nincs itt más kiút.

TIBORC

Ma éjszaka először kezdtem kipróbálni ezt a mesterséget; hiszen beteg feleségem és öt éhes porontyom miatt a szívem majd meghasadt. De Isten a tanúm: nem értek hozzá. Lenn a királyi palota előtt sokáig ólálkodtam. Vígan voltak odabent. És sokszor azt vettem észre, hogy a nyelvemet kidugtam, mintha csak azt akarnám felnyalni, amit ott fent kiöntöttek. Te akkor lopóztál be a kapun – hallottam, amit az őrral beszélteél – tehát én is

1. Bilincs: Bánk a házastársi és politikai köteleket érti.

2. *Izmaeliták*: muzulmánok. (A név a bibliai Ismael nevéből származik, ő az arabok őse.) Haszon fejében vállalták az adók beszedését, s azt igen erőszakosan végezték. (Nem összetévesztendő az *izraelitákkal*, azaz zsidókkal, bár az utóbbiak is vállaltak ilyen szerepet, mint alább kiderül.)

Akkor lopózkodtál be a kapun –
hallám az őrzővel beszédedet –
én is tehát utánad mentem, és
mivelhogy azt meg tudtam mondani:
ki ment be oly titokba, mindenik
azt hitte, hogy Bánk bánhoz tartozok.

BÁNK

Pih!¹ minden eszerént tehát hamis
s megcsal – keresse bár az ember a-
hol akarja – legtisztábbnak mutassa
magát, de egyben mégis mocskos az.

TIBORC

Mért bélyegez meg a szükség velem!

BÁNK

De hogyha jól meggondolom: maga
a tiszta hívség, ó! – de, ej, mi meg-
gondolni is való van itten? A
hívség? Kisértet, melyről minden ember
fecseg; de még nem látta senki is.

TIBORC

No, édes Istenem! Ismét azt hiszem, hogy
velem beszél –

BÁNK

Beszélj, beszélj; igen
jól hallom én panaszod; de a magam
panassza is beszél –

TIBORC

Uram Teremtőm,
Még a nagyúrnak is van? – No hát
nem vétek a szegény Tiborcnak, egy
titkos szövetségben hitét letenni.

BÁNK

Hah! – ezt hogy elfelejthetém – Istenem!

1. *Pih*: undort, megvetést kifejező indulatszó.

utánad mentem, és mivel meg tudtam mondani, ki ment
be olyan titokban, mindegyik azt hitte, hogy Bánk bán-
hoz tartozom.

BÁNK

Pfuj! Ezek szerint mindenki hamis és csaló, és bárhol
keresse az ember: aki legtisztábbnak mutatja magát,
arról is kiderül, hogy mocskos.

TIBORC

Miért bélyegeznek mocskosnak azért, mert szegény va-
gyok?

BÁNK

De hogyha jól meggondolom: maga a tiszta hűség...
Ó, de mit kell ezen meggondolni? A hűség – csak egy kí-
sértet, melyről minden ember fecseg, de még nem lát-
ta senki sem.

TIBORC

Jaj, édes istenem! Megint azt hittem, hogy velem beszél.

BÁNK

Beszélj, beszélj; nagyon jól hallom én a panaszodat, de a
magam panasza is beszél.

TIBORC

Uram Teremtőm! Még a nádornak is van panasza? – No,
akkor nem bűn a szegény Tiborcnak egy titkos szövete-
séghez¹ csatlakoznia.

BÁNK

Tényleg! Erről² hogyhogy megfeledkeztem? Istenem!

1. Titkos szövetség: valamilyen parasztmozgalom.

2. Erről: a Petur-féle összeesküvésről.

TIBORC

Van más kigázolás? – Vitézkedést
ugyan ne várjanak tőlem; de hisz
a háborúban szabad fosztani.

E gondolat legjobbnak látszatott.

BÁNK (*búsan néz ki az ablakon*)

Magyar hazám! –

TIBORC

A jó merániak
azt háború nélkül is megteszik; mert
hisz a zsidók eleget fizetnek; a-
kiket tulajdonképpen tán nem is
lehetne embernyúzóknak nevezni –
nyúzásra bőr kívántatik, holott
azt a merániak magok lehúzták
már csontjainkról; így tehát ezek
a húsba kénytelenek bemetszeni –
igaz, hogy a metéltetett sikolt; de
hisz arra nem szükség hallgatni, csak
haszon lehessen. – S a nagyasszony –?
(*Keserű megvetéssel lódítja el a kezét*)

BÁNK (*fejét az ablakfához nyomván*)

Ó!

TIBORC

Ő cifra és márványos házakat
épített; és mi – csaknem megfagyunk
kunyhónk sövényfalai közt! –

BÁNK

Átkozott!

TIBORC

Ő csorda számra tartja gyűlevész
szolgáit, éppenséggel mintha minden
hajszála egy őrzőt kívánna; sok
meránit, olykor azt hinné az ember,
hogy tán akasztani viszik, úgy körül
van véve a léhűtőktől, s mi egy

TIBORC

Van más megoldás? Vitézkedést ugyan ne várjanak tő-
lem, viszont a háborúban szabad fosztogatni. Ez látszott
a legjobb ötletnek.

BÁNK

(*búsan néz ki az ablakon*) Magyar hazám!

TIBORC

A jó merániak a fosztogatást háború nélkül is megte-
szik, mert hiszen eleget fizetnek nekik a zsidók,¹ akiket
tulajdonképpen tán nem is lehetne „embernyúzóknak”
nevezni – nyúzásához bőr is kell, márpedig azt maguk a
merániak már lehúzták a testünkről; így tehát ők a hú-
sunkba kénytelenek belevágni. Igaz, hogy akibe beleha-
sítanak, sikolt, de hisz arra nem szükséges odafigyelni,
csak meglegyen a haszon. S a királyné...? (*Keserű meg-
vetéssel legyint*)

BÁNK

(*fejét az ablakkerethez nyomja*) Jaj!

TIBORC

Ő cifra és márványos házakat épített; mi meg csaknem
megfagyunk vályogkunyhónk falai közt!

BÁNK

Az átkozott!

TIBORC

Ő csordaszámra tartja jöttment szolgáit, mintha minden
hajszála egy testőrt kívánna, sok meránit. Olykor azt hin-
né az ember, hogy tán akasztani viszik,² úgy körül van vé-
ve a léhűtőktől – s mi egy rossz csősz heten alig tudunk

1. *Zsidók*: adószedők, hasonlóan az izmaelitákhoz.

2. A középkorban a nyilvános akasztásra vitt elítéltet kíváncsiskodók
tömege kísérte.

rossz csősz alig tudunk heten fogadni.
 Ő táncmultságokat ad szünetlen,
 úgy, mintha mindég vagy lakadalma, vagy
 keresztelője volna: és nekünk
 szívünk dobog, ha egy csaplárlegény az
 utcán előnkbe bukkanik, mivelhogy
 a tartozás mindjárt eszünkbe jut.
 A jó merániak legszebb lovon
 ficákolódnak – tegnap egy kesej,¹
 ma szürke, holnap egy fakó: – nekünk
 feleség- s porontyainkat kell befogni,
 ha veszni éhen nem kívánczunk.
 Ők játszanak, zabálnak szünetlen,
 úgy, mintha mindenik tagocska benne
 egy-egy gyomorral volna áldva: nekünk
 kéményeinkről elpusztúlnak a
 gólyák, mivel magunk emészjtük el
 a hulladékot is. Szép földjeinkből
 vadászni berkeket csinálnak, a-
 hová nekünk belépni sem szabad.
 S ha egy beteg feleség, vagy egy szegény
 himlős gyerek megkívánván, lesújtunk
 egy rossz galambfiat, tüstént kikötnek,
 és aki száz meg százezert rabol,
 bírása léssen annak, akit a
 szükség garast rabolni kényszerített.

BÁNK

Hogy úgy van!

TIBORC

Ők monostort, templomot
 építenek, hol úgy sípolnak, úgy
 mezzengenek, hogy a szarándokok²
 táncolni kénytelenek a sáros utcán;

1. *Kesej* (ma inkább *kesely*): fehér foltos.

2. *Szarándok* = zarándok.

felfogadni. Ő táncmultságokat ad szünetlen, mintha
 mindig lakodalma vagy keresztelője volna – nekünk eláll
 a szívverésünk, ha egy kocsmai csapos az utcán elénk
 bukkan, mert azonnal eszünkbe jut a tartozásunk. A jó
 merániak a legszebb lovakon ficákolnak: tegnap egy
 fehér, ma egy szürke, holnap egy barna – nekünk a fe-
 leségünket és porontyainkat kell befognunk ló helyett,
 ha nem kívánunk éhen veszni. Ők szórakoznak, zabál-
 nak szünetlen, úgy, mintha minden kis testrészüket egy-
 egy gyomorral volna megáldva – nekünk a kéménye-
 inkről eltűnnek a gólyák, mivel magunk fogyasztjuk el
 a hulladékot is. Szép földjeinkből erdős vadászbirtokot
 csinálnak, ahová nekünk belépni sem szabad. S ha egy
 beteg feleség vagy egy szegény himlős gyerek galamb-
 húst kíván, s lecsapunk egy nyamvadt galambfiókat,
 tüstént kikötnek pellengérré¹ – és aki száz- és százez-
 ret lop, ítélkezni fog afölött, akit a szükség filléres lo-
 pára kényszerített.

BÁNK

Döbbenetes...!

TIBORC

Ők kolostort, templomot építenek, ahol úgy orgonálnak,
 úgy énekelnek, hogy a zarándokok táncolni kénytelenek

1. *Kikötés*: enyhe büntetés. A tettesnek néhány órán át a főtéren a pellen-
 géroszlophoz kötve kell állnia.

nekünk pedig nincs egy jó köntösünk,
melyben magát az ember egy becses
védszent előtt mutathatná meg a
templomban.

BÁNK

Ó, buzogj vér! csak buzogj!

TIBORC

Hahogy panaszkodni akarunk, előbb
meg kell tanulnunk írni; mert az ily
szegény paraszt az úr elébe nem
mehet be többé – úgy rendelte Béla
király, s merániak hasznát veszik –
hisz öszvekarmolázná a szegénynek
patkója a szép síma padlatot!
S ha tán utolsó fillérünkre egy
törvénytudó felírja a panaszt:
ki írja fel keserves könnyeinket,
hogy jó királyunk megláthassa azt. – –

BÁNK

Te Isten!

TIBORC

El kellene pirúlniok,
midőn ezüst-arannyal varrt övek
verődnek a lábszáraikra, mert
véres verejtékünk gyümölcse az.
Lelkemre mondom, egy halotti fátyolt
kötnének inkább a hasokra – leg-
alább csak úgy külsőkép is mutatnák
a gyászt azon szegény nyomorúltakért,
kiket kiállhatatlan sajtólásaikkal
a sírba döntenek –

BÁNK

Tűrj békeséggel –

a sáros utcán – nekünk meg nincs egy jó köpenyünk,
amiben az ember egy tisztelt védőszent szobra elé oda-
állhatna a templomban.

BÁNK

Ó, buzogj, vérem, csak buzogj!

TIBORC

Ha meg panaszt akarunk tenni, előbb meg kell tanul-
nunk írni, mert az ilyen szegény paraszt az uraság elé
nem mehet be többé. Így rendelte Béla király,¹ s a merá-
niak kihasználják ezt. Hiszen összekarmolászná a sze-
gény ember csizmasarka a szép síma padlót! S ha netán
utolsó fillérünkért egy törvénytudó leírja nekünk a pa-
naszunkat, ki írja le a keserves könnyeinket, hogy jó ki-
rályunk megláthassa?

BÁNK

Istenem!

TIBORC

El kellene pirulniuk, amikor ezüst-arannyal varrott öv-
táskák verődnek a lábszárukhoz, mert a mi véres ve-
rejtékünk gyümölcse az. Lelkemre mondom: inkább egy
halotti szemfedőt kötnének a hasukra, akkor legalább
külsőleg mutatnák a gyászt azokért a szegény nyomo-
rultakért, akiket tűrhetetlen sanyargatásukkal a sírba
döntenek.

BÁNK

Tűrj békeséggel!

1. *III. Béla* (uralk. 1172–1196), II. Endre apja. Ő tette általánosan kötelező-
vé a jogi ügyek írásba foglalását (persze latinul).

TIBORC

Túrj békeséggel, ezt papolta¹ az apáturunk is sokszor: boldogok a békeségesek, mert Isten fiainak hívatnak – úgy, de tömve volt magának a gyomra. Istenem! Mi haszna! Ha szorongat a szegénység, a pokolt nem féljük – a mennyország sem jön oly szép színben a szemünk elébe.

BÁNK

Kirontjuk a korlátokat, lezúzzuk a jó barátot, ellenséget; és aztán ha célra értünk, sírni kell csak: *szánom keserveiteket, emberek!*

TIBORC *(nevetve)*

Te szánsz, nagyúr? Ó, a magyar se gondol már oly sokat velünk, ha zsebe tele van – hisz a természet a szegényt maga arra szánta, hogy *szülessen, éljen, dolgozzon, éhezzen, sanjyrogjon és – meghaljon*. Úgy van, úgy! Esmérni kell az élehetetlenek sorsát, minnek-előtte megtudhassuk szólni is.

BÁNK *(haraggal tekint reá, de szeme Tiborc homlokán lévő sebhelyen akad fel)*TIBORC *(észreveszi, s kevés hajával igyekszik eltakarni)*

Huszonhat esztendő előtt vala ez – még gyenge ifjanc voltál. – Jáderánál egy rossz velencei akart tégedet s atyádat – Ej, hisz az régen vala!

1. *Papol*: prédikál, enyhén gúnyos értelemben is.

TIBORC

„Túrj békeséggel!”, ezt papolta az apát¹ urunk is sokszor: „Boldogok a béketűrők, mert Isten fiainak hívják majd őket”² – no igen, de neki tele volt a gyomra. Istenem! Mit érek ezzel a mondással? Ha szorongat a szegénység, akkor nem félünk a pokoltól – és a mennyország sem tűnik olyan szép színűnek a szemünkben.

BÁNK

Ha kidöntjük a korlátokat, akkor az ellenséggel együtt lezúzzuk a jóbarátot is, és aztán ha célra értünk, csak a sírás marad.³ Sajnálom a keserveiteket, emberek.

TIBORC

(nevetve) Te sajnálsz, kegyes nádor? Ó, a magyar urak se törődnek már olyan sokat velünk, ha a zsebük tele van – hiszen a természet arra szánta a szegényembert, hogy szülessen, éljen, dolgozzon, éhezzen, nyomorogjon és meghaljon. Bizony, ez így van: előbb meg kell ismerni a nincstelének sorsát, aztán lehet sajnálni is őket.

Bánk haragosan néz rá, de a szeme megakad a Tiborc homlokán lévő sebhelyen.

(észreveszi, s kevés hajával igyekszik eltakarni) Huszonhat évvel ezelőtt lett ez⁴ – te még nagyon fiatal voltál. Záránál⁵ egy nyavalyás velencei katona akart téged és apádat...⁶ Á, hiszen régen volt!

1. *Apát*: katolikus szerzetes, egy kolostor vezetője; avagy plébános (pap) olyan helyen, ahol azelőtt kolostor volt.

2. Idézet a Bibliából (Máté evangéliuma 5.9).

3. Értsd: ha forradalmat, lázadást csinálunk, az általános káoszhoz és pusztuláshoz vezet.

4. 1187-ben, amikor Bánk 15 éves lehetett. (Bánk ezek szerint 1172 körül született, s most 41 éves.)

5. *Zára* (régvi nevén Jádera; ma Zadar, Horvátország): város Dalmáciában, az Adria partján. 1181-ben magyar kézre került, de a velenceiek el akarták foglalni, s 1187-ig tartott a háborúskodás.

6. Értsd: meg akart ölni a harcban. Tiborc mint közkatona megmentette Bánké életét, akkor kapta a homloksebtét.

BÁNK *(Tiborc homlokát megölelvén, melléhez szorítja, majd egy erszényt nyom a markába)*

Engem s atyámat – menj, menj, menj, Tiborc!

TIBORC

Szép pénz; de adhatsz-e hát mindenik

szűkölködőnek? Visszaadja-e

ez a halottakért hullt könnyeket?

Ha mást nem adhatsz, úgy annál, kinek

adsz, még szegényebb vagy. Vigyázz, hogy egy

zsvivány, tömött erszényeiddel együtt,

ne lopja el nagylelkűségedet.

BÁNK *(méltósággal)*

Tiborc! Tiborc! kivel beszélsz?

TIBORC *(térdre rogyik)*

Uram-

isten! Hisz azt akarom, hogy *vesszek el*.

Én nem vagyok gonosztevő – azért nem

bátorkodom magamat előlni, mert az

Isten haragjától félek.

BÁNK

Tiborc!

Menj, menj; keresd fel asszonyomat, s ha megtaláltad, úgy jöjj, s várakozz reám.

Hazamentek – ott megmondhatod, hogy él még Bánk.

TIBORC

Igen. – Kedves szomszédok, *él még Bánk atyánk!* – fogom kiáltani.

(Sírva elmegy.)

BÁNK

(Tiborc homlokát a melléhez szorítva megöleli, majd egy erszényt nyom a markába) Engem s apámat... Menj, menj, menj, Tiborc!

TIBORC

Szép pénz; de adhatsz-e vajon minden szűkölködőnek? Visszaadja ez a halottakért hullott könnyeket? Ha csak pénzt tudsz adni, akkor szegényebb vagy annál is, akinek adsz. Vigyázz, hogy egy zsvivány a tömött erszényeiddel együtt el ne lopja a nagylelkűségedet is!

BÁNK

(méltósággal) Tiborc! Tiborc! Tudod, kivel beszélsz?

TIBORC

(térdre rogy) Uramisten! Hiszen épp azt akarom, hogy végem legyen. Én nem vagyok gonosztevő: csak azért nincs bátorságom magamat megölni, mert az Isten haragjától félek.¹

BÁNK

Tiborc, menj, menj, keresd meg a feleségemet, s ha megtaláltad, gyere és itt várj rám. Elviszed haza² – ott megmondhatod, hogy él még Bánk.

TIBORC

Igen: „Kedves szomszédok, él még Bánk apánk!” – ezt fogom kiáltani.

Tiborc sírva elmegy.

1. A keresztény vallás tiltja, bűnnek tekinti az öngyilkosságot.

2. Haza: Bánk vidéki kastélyába. (Csak Bánk fővárosi házáig jutnak el, a vidéki útra már nem fog sor kerülni.)

BÁNK

Atya? – Úgy – ez is még hátravan – *(Megáll a belökött ajtónál)* Hah! fel,
fel puha ágyadból, gyermek, nehogy
megvesztessen udvarunk szele.

(Bemegy.)

BÁNK

„Apa”? Tényleg, még ez is hátravan. *(Megáll a gyerekszoba belökött ajtajánál)* Hé, fel, fel puha ágyadból, gyermek, nehogy megrontson udvarunk levegője!

Bánk bemegy a gyerekszobába.

MAGVETŐ
KÖNYVKIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.
www.magveto.hu
www.facebook.com/magveto
magveto.kiado@lira.hu
Felelős kiadó Dávid Anna

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., 2019-ben
Felelős vezető György Géza vezérigazgató

Felelős szerkesztő Turi Tímea
Kézirat-előkészítő Shmal Alexandra
Korrektor Hradeczky Moni
A borítót Vajda Péter,
a könyvet Pintér József tervezte
Műszaki vezető Takács Klára
Kiadványszám 9011
Garamond Premier betűtípusból szedve
ISBN 978 963 14 3843 7